

4. Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoiti uchun maqbul bo‘luvchi islomiy moliyalashtirish modeliga hos va mos raqamli islomiy kapital bozorining modeli asoslab berilgan.

Ushbu yangi ilmiy natijaning uslubiy ahamiyati – Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoiti uchun maqbul bo‘luvchi islomiy moliyalashtirish modeliga hos va mos raqamli islomiy kapital bozori modelining konsepsiyasi bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy ahamiyati – Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoiti uchun maqbul bo‘luvchi islomiy moliyalashtirish modeliga xos va mos raqamli islomiy kapital bozori modelining faoliyat mexanizmini yaratishga xizmat qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoitida, shu jumladan bundagi turli loyihalarni moliyalashtirishda islomiy moliyani (shu jumladan islomiy moliyaviy bozor va uning kapital bozorini) samarali joriy qilish strategiyasi va tegishli qonun hujjatlari loyihalarida, O‘zbekistonda noislomiy davlatlardagidek dualistik model qo‘llanilishi asosida islomiy moliyani yondosh (muqobil) tizim sifatida shakllantirish bilan bog‘liq davlat siyosatini ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin. Bunda dualistik modelda biznes va moliyaviy institutlar faoliyati uchun munosib huquqiy mexanizm va raqobat muhiti hamda qulay biznes va investitsiya muhitlari yaratiladi, ushbu model doirasida iqtisodiyot sub‘ektlari, ayniqsa, aholi va biznes uchun ikki tizim o‘rtasida tanlov imkoniyati paydo bo‘ladi, ularning islomiy qoidalar talabi bo‘yicha ehtiyoji qondiriladi, yangi moliyaviy mahsulotlar va texnologiyalar ishlab chiqiladi, Yangi O‘zbekistonning islomiy va noislomiy davlatlar hamjamiyati oldidagi nufuzi ortadi, natijada milliy iqtisodiyot taraqqiyotida ichki va chet ellik investorlar uchun teng imkoniyatlar vujudga kelib, ularning ishtiroki faollashadi, inflyatsiya, korrupsiya va yashirin iqtisodiyot jilovlanadi.

TIJORAT BANKLARIDA ISLOM DARCHALARINI SHAKLLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO‘NALISHLARIGA OID ILMIY ADABIYOTLAR TAHLILI

Sirojiddinov Shukrullo Hakimjon o‘g‘li

O‘zbekiston Xalqaro islom akademiyasi

“Islom iqtisodiyoti va moliyasi” yo‘nalishi magistranti

So‘nggi yillarda jahon miqyosidagi inqirozlarni keltirib chiqarayotgan an’anaviy moliya tizimi tobora yangi tamoyillar va vositalarni joriy etish asosida milliy moliya bozorlarini diversifikatsiya qilish zarurligini talab qilmoqda. Shu munosabat bilan, islom moliya institutlari bugungi kunda samarali muqobil tizim o‘laroq, nafaqat o‘zlarining ishonchliligini isbotladilar, balki inqiroz vaziyatlarida eng kam zarar ko‘rgan moliya institutlari qatoridan joy olishdi. Islom iqtisodiy modelining maqsadi zamonaviy sharoitda moliya sohasidagi muammolarni hal

qilishda muqobil yondashuvni o‘z ichiga oladi. Lekin, islom moliya institutlarining asosiy qismini tashkil qiladigan islom banklarining faoliyati ba’zi davlatlar hukumatlari tomonidan cheklangan bir vaziyatda, tijorat banklarida islom tamoyillari asosida faoliyat yurituvchi islom darchalari dunyo bozorida bu moliya tizimining tobora mustahkam o‘rin olishini ta’minlamoqda.

Dodiyev Fozil O‘tkurovich va Boboyorov Asilbek Yo‘ldoshovichlar (2022) o‘zlarining “O‘zbekistonda islomiy bank mahsulotlarini joriy etish istiqbollari” mavzusidagi maqolasida mamlakatimiz iqtisodiyotida islomiy bank mahsulotlarini joriy etishning zarurligi va ularni o‘ziga xos xususiyatlari va turlari tahlil qilgan. Shuningdek, islomiy bank mahsulotlarini joriy etish holati, bu bilan bog‘liq muammolar tadqiq etilib, ularni bartaraf etish qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan. Mualliflar maqolaning xulosa qismida bir qancha xulosa va takliflarni berib o‘tgan:

- mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishni ta’minlash uchun bank tizimida muqobil moliya institutlarini rivojlantirish va zamonaviy bank mahsulotlarini joriy etish kerakligi

- mamlakatimizda “islom darchalari” faoliyatini boshlash uchun me’yoriy-huquqiy asos haligacha yaratilmagani;

- mavjud qonun bo‘yicha mamlakatimizda islomiy bank xizmatlarini faqatgina nobank kredit tashkilotlari ko‘rsatishga haqli, tijorat banklarining “islom darchasi” ochish jarayoni esa murakkab va qiyinligi;

Takliflar esa quyidagilardan iborat:

- mavjud qonunchilik sharoitida tijorat banklari nobank kredit tashkilotlarini ta’sis etib, ular orqali islomiy bank xizmatlarini ko‘rsatishni boshlashlari lozim. Ushbu nobank kredit tashkilotlari banklarda “islom darchasi” vazifasini bajaradi.

- mamlakatimizda islom bank mahsulotlarini joriy qilib, uning hajmini keskin oshirish uchun O‘zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonuniga o‘zgartirish kiritib, banklarga islomiy bank xizmatlari ko‘rsatishga ruxsat berish lozim.

Dilmurod Yusupaliyevich Xujamkulov, Ruhiddin Xusniddin o‘g‘li Zayniddinov, Dilmurod Raxmatullayevich Ergashev, Mamajon Axmatjonovich Mamatov, Xusniddin Faxriddinovich O‘ktamovlar o‘zlarining “O‘zbekistonda investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom banki xizmatlaridan foydalanishni takomillashtirish” (2021) mavzusida ilmiy izlanish olib borishgan. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi yigirma yil davomida ba’zi bir an’anaviy banklar qo‘l ostida ba’zi islom banklari mahsulotlaridan foydalanilganligini o‘rganishdan iborat bo‘lib, olimlar O‘zbekistondagi empirik tajribalarni muhokama qilgan, shuningdek, islomiy moliyaviy xizmatlardan foydalanishni takomillashtirish bo‘yicha xorijiy tajriba va takliflar bilan bog‘liq tavsiyalar berilgan. Islom darchasi ko‘p hollarda islom moliya tizimi yoki islom moliyasi bo‘yicha qonunchilik mavjud bo‘lmagan mamlakatlarda o‘rnatiladi. Chunki, islom darchasi ma’lum bir davlatning amaldagi qonunlari va qonunchilik bazasidan kelib chiqib, an’anaviy bank mahsuloti sifatida cheklangan miqdordagi xizmat va

mahsulotlarni taklif etadi. Islomiy bank xizmatlari va mahsulotlari odatda o‘sha mamlakatda tegishli qonunlar qabul qilingandan keyin to‘liq taqdim etiladi. Shuning uchun islomiy darchalarni o‘rnatishdan eng keng tarqalgan maqsadlar sifatida quyidagilar taqdim etilgan:

1. Mamlakatda islom moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabni o‘rganish;
2. Qo‘shimcha xarajatlarsiz an’anaviy banklarda mavjud infratuzilma (binolar, xodimlar va boshqalar) asosida islomiy moliyaviy xizmatlarni taklif qilish;
3. O‘rnatilgan islom darchalari faoliyatini o‘rganish va chuqur tahlil qilish orqali mamlakatimizda “Islom moliyasi va bank ishi to‘g‘risida”gi qonunni ishlab chiqish bo‘yicha amaliy takliflar kiritish;
4. Aholi va xususiy sektorning moliyaviy savodxonligini oshirish orqali ularning mamlakat iqtisodiyotidagi ishtirokini oshirish;
5. Islom darchasi natijalarini tahlil qilish asosida banklarning kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish.

Islom darchasi - bu an’anaviy bank ichidagi alohida bo‘lim, shirkat bo‘lib, u orqali mijozlar faqat islom shariatga mos keladigan vositalardan foydalangan holda faoliyat yurituvchi moliyaviy tashkilot hisoblanadi. Dunyo bo‘ylab tobora ko‘payib borayotgan tijorat banklari islom moliya mahsulotlarni taklif qilish imkoniyatlarini ko‘rib chiqmoqdalar. Ko‘pgina mamlakatlarda bu qiziqish banklarning o‘sib borayotgan musulmon aholisiga xizmatlarni taklif qilish istagiga javob beradi, shuningdek shariatga mos mahsulotlarga jalb qilingan xalqaro investorlarning o‘sib borayotgan investitsiyalari ham bunga sabab bo‘ladi.

O‘zbekistonda islom moliyasi so‘nggi yillarda jadal rivojlanib bormoqda. Islom moliya institutlari bilan yangi shartnomalar tuzilmoqda. O‘zbekistondagi mavjud tijorat banklari islom moliyasi tamoyillarini o‘zida aks ettirgan islom darchalarini ochish taraddudida turibdi. Shu sababli, mavjud soliq va bank tizimi islom darchalarini ishlash faoliyatini yo‘lga qo‘yish uchun o‘zlaridagi ishlash tamoyillarini o‘zgartirish taklifi berilmoqda. Umuman olganda, islom darchasi, islom banki uchun sharoit bo‘lmagan sharoitda ochiladi. Bu esa, O‘zbekiston uchun yaxshi yechim hisoblanadi va biz quyidagi takliflarni keltiramiz:

1. Mamlakatda islom moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabni o‘rganish;
2. Qo‘shimcha xarajatlarsiz an’anaviy banklarda mavjud infratuzilma (binolar, xodimlar va boshqalar) asosida islomiy moliyaviy xizmatlarni taklif qilish;
3. O‘rnatilgan islom darchalari faoliyatini o‘rganish va chuqur tahlil qilish orqali mamlakatimizda “Islom moliyasi va bank ishi to‘g‘risida”gi qonunni ishlab chiqish bo‘yicha amaliy takliflar kiritish;
4. Aholi va xususiy sektorning moliyaviy savodxonligini oshirish orqali ularning mamlakat iqtisodiyotidagi ishtirokini oshirish;
5. Islom darchasi natijalarini tahlil qilish asosida banklarning kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. *Almuradov Oybek Abdullayevich. O’ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA ISLOM BANK XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 1 | ISSUE 4 ISSN 2181-1784 SJIF 2021: 5.423*
2. *Dilmurod Yusupaliyevich Khujamkulov, Ruhiddin Khusniddin Ogli Zayniddinov, Dilmurod Rakhmatullayevich Ergashev; Mamajon Akhmatjonovich Mamatov, Khusniddin Fakhriddinovich Uktamov REVISTA GEINTAC. (2021) ISSN: 2237-0722 Vol. 11 No. 2.*
3. *Dodiyev Fozil O’tkurovich va Boboyorov Asilbek Yo’ldoshovich. “O’zbekistonda islomiy bank mahsulotlarini joriy etish istiqbollari”. Moliya va Bank ishi Jurnal 1 (2022) 29-32 betlar.*
4. *E.X.Maxkamov, Tijorat banklarida faoliyat ko’rsatuvchi islom darchalarining dolzarbligi, “XXI asr: fan va ta’lim masalalari” ilmiy elektron jurnali. №4, 2021 yil ISSN: 2181-9874 SJIF 2021: 6.23.*

HUDUDLARDA ISLOM MOLIYASINI MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI

Xayitova Feruza Baxrom qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
huzuridagi “O’zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari”
ilmiy-tadqiqot markazi tayanch doktoranti

Hozirgi kunda global iqtisodiy sharoitda islom moliyasi musulmonlar ko’p bo’lgan davlatlarda faol ishlab kelmoqda. Musulmon davlatlar hududlarida asosiy moliyaviy tashabbus sifatida boshlangan bu jarayon madaniy, diniy va geografik chegaralarni kesib o’tuvchi dinamik va ko’p qirrali global sanoatga aylangan. Islom moliyasi o’z mohiyatiga ko’ra shunchaki moliya tizimi bo’libgina qolmay balki ko’p asrlik islom ta’limotlaridan kelib chiqqan axloqiy e’tiqod va ijtimoiy tamoyillarni o’zida namoyon etuvchi tushuncha hisoblanadi. Islom moliyasining asosini shariat qonunlariga asoslanib, axloqiy xulq-atvor, adolat va ijtimoiy mas’uliyatga rioya qilish kabi harakatlar tashkil qiladi. Bundan tashqari, hozirgi vaqtda dunyodagi musulmon davlatlar ham iqtisodiy o’sishning yangi yo’nalishlarini qidirib, iqtisodiy diversifikatsiya uchun islom iqtisodiyotiga katta e’tibor qaratishmoqda. Bir qancha jahon miqyosidagi yirik korporatsiyalar islomiy moliya mahsulotlarini ham taklif qilmoqda. Global “Nielsen” tadqiqotining natijalariga ko’ra, iste’molchilarning 66 foizi halol mahsulotlarga ko’proq bo’lsada pul to’lashga tayyor. Shu sababdan ham global transmilliy korporatsiyalar Islom moliyasiga bo’lgan qiziqishlari ortib bormoqda.

Oxirgi yillarda Islom moliyasi xalqaro miqyosda FinTech sohalarida rivojlanibgina qolmay, xalqaro moliyaviy xizmatlar sanoatida ham sekin astalik bilan ko’zga ko’rinmoqda. Islomiy moliya atamasi mahsulot va xizmat turlarining keng doirasini o’z ichiga oladi. Islom moliyasi va banking umumiy amaliyotlari islom dinining o’rnatilishi bilan birga paydo bo’ldi. Biroq, institutsional islom moliyasi XX asrdan keyin tashkil etilgan. **Qardus** nashrining [ma’lumotiga ko’ra](#), bugungi kunda islom moliya sektori yiliga 15 foizdan 25 foizgacha o’sib bormoqda, islom moliya institutlari esa dunyo bo’ylab umumiy qiymati **2,7**